Skarb z Frome i materialne świadectwa rzymskiej Brytanii w świetle książki Things We Found in the Ground autorstwa Ellie Bruce

AUTOR

Fundacja Dobre Państwo

STRESZCZENIE / ABSTRACT

Artykuł analizuje skarb z Frome jako kluczowe źródło do badania kryzysu III wieku w Imperium Rzymskim i funkcjonowania rzymskiej Brytanii. Autor skupia się na roli antoninianów, omawiając ich ewolucję metalurgiczną oraz ekonomiczne aspekty obniżania zawartości kruszcu. Szczególną uwagę poświęcono emisjom monetarnym uzurpatora Karauzjusza, który wykorzystywał pieniądz nie tylko jako środek płatniczy, ale przede wszystkim jako narzędzie komunikacji politycznej i legitymizacji władzy. Poprzez analizę ikonografii i symboliki monet, tekst ukazuje, w jaki sposób materialne świadectwa numizmatyczne pozwalają rekonstruować relacje między gospodarką a polityką w warunkach niestabilności instytucjonalnej antycznego państwa.

The article analyzes the Frome Hoard as a key source for studying the Crisis of the Third Century in the Roman Empire and the functioning of Roman Britain. The author focuses on the role of antoniniani, discussing their metallurgical evolution and the economic aspects of debasement. Particular attention is paid to the coin issues of the usurper Carausius, who used money not only as a means of payment but primarily as a tool for political communication and the legitimization of power. Through the analysis of iconography and symbolism on coins, the text shows how material numismatic evidence allows for the reconstruction of relations between economy and politics under conditions of institutional instability in the ancient state.

Artykuł analizuje rzymską Brytanię przez pryzmat znalezisk archeologicznych, ze szczególnym uwzględnieniem skarbu z Frome, traktując je nie jako izolowane obiekty, lecz jako wielowymiarowe zapisy relacji społecznych. Autor stawia tezę, że analiza numizmatyczna i materialna pozwala wyjść poza suchą chronologię wydarzeń politycznych – takich jak kryzys III wieku czy rządy Karauzjusza – w stronę rekonstrukcji złożonych procesów gospodarczych, rytualnych i komunikacyjnych. Tekst dowodzi, że przedmioty takie jak monety czy ceramika są nośnikami ideologii władzy oraz świadectwami regionalnych zróżnicowań procesu romanizacji. Kluczowym aspektem rozważań jest przejście od wartości rynkowej artefaktu do jego wartości poznawczej, a także analiza transformacji kulturowej po upadku administracji rzymskiej. Całość stanowi interdyscyplinarną refleksję nad tym, jak materialne dziedzictwo imperium kształtowało krajobraz społeczny Brytanii, stając się fundamentem dla późniejszych struktur wczesnośredniowiecznych i dowodem na to, że historia rzeczy jest w istocie historią ludzkich interakcji.

SŁOWA KLUCZOWE

Skarb z Frome | rzymska Brytania | kryzys III wieku | antoniniany | Karauzjusz | numizmatyka antyczna | depozyty monetarne | legitymizacja władzy | ikonografia monetarna | ekonomia monetarna | antropologia rytuału | Portable Antiquities Scheme | pamięć kulturowa | analiza metalograficzna

Skarb z Frome jako świadectwo kryzysu III wieku

Materiał z Frome jest istotny dla historii kryzysu III wieku, kiedy Imperium Rzymskie zmagało się z częstymi zmianami władzy, konfliktami wewnętrznymi, presją militarną na granicach oraz przekształceniami systemu pieniężnego. Okres ten tradycyjnie przedstawia się jako czas głębokiego załamania instytucjonalnego, jednak współczesna historiografia podkreśla regionalne zróżnicowanie tych doświadczeń i wskazuje na konieczność odróżnienia kryzysów politycznych od rzeczywistego funkcjonowania gospodarki. Częste zmiany cesarzy nie musiały oznaczać całkowitego przerwania produkcji rolnej, działalności warsztatów czy wymiany lokalnej. Jednocześnie intensywna emisja monet, zmiany zawartości kruszców i powstawanie konkurencyjnych ośrodków

władzy świadczą o napięciach między potrzebami fiskalnymi a możliwościami organizacyjnymi państwa.

Skarb z Frome stanowi w tym zakresie wyjątkowo użyteczne źródło, gdyż obejmuje monety wyemitowane w czasie, gdy materiał numizmatyczny staje się kluczowy ze względu na fragmentaryczność innych świadectw historycznych. W numizmatyce III wieku kluczową rolę odgrywają antoniniany, określane również terminem radiates, co nawiązuje do charakterystycznej korony promienistej widocznej na wizerunkach wielu emitentów. Antoninian, wprowadzony za panowania Karakalli w 215 roku n.e., był próbą reorganizacji rzymskiego systemu nominałów, choć jego relacja do rzeczywistej zawartości kruszcu i wartości obiegowej ulegała zmianom. W kolejnych dziesięcioleciach zawartość srebra w wielu emisjach znacząco spadła; niektóre monety posiadały rdzeń ze stopu o wysokim udziale miedzi, pokryty jedynie cienką warstwą srebrzystego materiału.

Nie należy jednak traktować wszystkich takich emisji jako technicznie i ekonomicznie identycznych. Zmieniały się ich parametry wagowe, skład materiałowy, charakterystyka powierzchni oraz zasady funkcjonowania w obiegu. Analiza numizmatyczna wymaga zatem łączenia chronologii emisji z badaniami metalograficznymi, identyfikacją mennic i interpretacją przemian instytucjonalnych. Z perspektywy ekonomii monetarnej obniżanie zawartości metalu szlachetnego jest zagadnieniem wymagającym rozróżnienia kilku mechanizmów. Zmiana składu monet mogła wynikać z konieczności finansowania wydatków państwa, ograniczonej dostępności kruszcu, reform systemu nominałów lub prób zwiększenia zasobu pieniądza w określonych transakcjach. Nie oznacza to jednak, że każda redukcja srebra prowadziła automatycznie do proporcjonalnego wzrostu cen, ani że wszystkie procesy inflacyjne w świecie rzymskim można wyjaśnić wyłącznie zmianą jakości monety.

Relacje między ilością pieniądza, jego akceptacją, cenami, produkcją i fiskalizmem zależały od instytucjonalnego charakteru gospodarki, dostępności dóbr oraz sposobów regulowania zobowiązań. Model ilościowej teorii pieniądza może dostarczać ogólnego aparatu porządkującego, lecz jego bezpośrednie zastosowanie do danych antycznych jest ograniczone przez fragmentaryczność informacji o rzeczywistym wolumenie transakcji, zasobie monet w obiegu i strukturze cen w poszczególnych prowincjach.

Skarb z Frome ma dodatkowo wyjątkowe znaczenie dla historii politycznej Brytanii za panowania uzurpatora Karauzjusza, który sprawował władzę na wyspie i w części północnej Galii w latach 286–293 n.e. W oficjalnej historiografii cesarstwa jego działalność wiąże się głównie z konfliktem o zwierzchnictwo polityczne, jednak z perspektywy brytyjskiej archeologii numizmatycznej kluczowa staje się organizacja emisji monetarnych prowadzonych pod jego autorytetem. Depozyt z Frome obejmuje ponad 760 monet przypisywanych Karauzjuszowi, co według dokumentacji instytucji

finansujących przejęcie skarbu do zbiorów publicznych stanowiło największy znany zespół jego emisji pochodzący z jednego odkrycia.

Moneta jako narzędzie władzy i przedmiot rytuału

Materiał ten pozwala analizować nie tylko system menniczy, ale i sposoby legitymizowania władzy w warunkach konkurencji politycznej – gdy kontrola nad emisją pieniądza stawała się elementem manifestowania suwerenności i instytucjonalnej ciągłości. Szczególnie interesująca jest tutaj funkcja ikonografii monetarnej jako narzędzia komunikacji politycznej. Wizerunek władcy, tytulatura, przedstawienia bóstw czy personifikacje oraz legendy uczestniczyły w przekazywaniu treści ideologicznych, choć zakres ich rzeczywistej recepcji przez użytkowników pozostaje trudny do ustalenia. Moneta krążyła przecież między ludźmi niepiśmiennymi, więc jej przekaz nie ograniczał się wyłącznie do tekstu.

Kluczowe znaczenie miały rozpoznawalne symbole, konwencje obrazowania cesarskiego autorytetu i powtarzalność form ikonograficznych. Z perspektywy semiotyki politycznej monetę można traktować jako materialny nośnik znaków legitymizacyjnych, którego rozpowszechnianie było nierozerwalnie związane z obiegiem gospodarczym. Nie oznacza to jednak, że każde użycie monety było świadomym aktem akceptacji władzy emitenta; przedmioty pieniężne mogły być wykorzystywane pragmatycznie, niezależnie od osobistych przekonań politycznych uczestników wymiany. Taka perspektywa pozwala skonfrontować różne modele relacji między pieniądzem a władzą: tradycja metalistyczna kładzie nacisk na wartość kruszcu, podczas gdy podejścia instytucjonalne i chartalistyczne akcentują rolę autorytetu oraz społecznej akceptacji.

Współczesnych sporów monetarnych nie należy przenosić bezpośrednio na gospodarkę rzymską, gdyż funkcjonowała ona w innych warunkach politycznych i technologicznych. Porównanie to ma jednak wartość heurystyczną – pozwala dostrzec, że moneta nie była jedynie określoną ilością metalu, lecz przedmiotem wpisanym w system norm i instytucji, których trwałość zależała od możliwości podtrzymywania obiegu i regulowania zobowiązań. W tym sensie emisje Karauzjusza są szczególnie cenne, gdyż obrazują sytuację, w której konkurencyjny ośrodek władzy próbował budować własną reprezentację polityczną poprzez mennictwo.

Największą wartość interpretacyjną skarbu z Frome ujawnia jednak kwestia jego pierwotnej funkcji. W tradycyjnych wyjaśnieniach depozyty monetarne postrzegano głównie jako ukryte majątki, które właściciele zamierzali odzyskać po ustaniu zagrożenia. Model ten pasuje do części znalezisk, zwłaszcza gdy okoliczności wskazują na próbę zabezpieczenia zasobów w obliczu przemocy lub niepewności politycznej.

Nie powinno być on jednak uznawane za uniwersalne wyjaśnienie wszystkich dużych skupisk monet. W przypadku Frome kluczowe są gabaryty i kruchość naczynia, masa materiału oraz sposób rozmieszczenia monet w jego wnętrzu. Te okoliczności skłoniły część badaczy do zaproponowania interpretacji rytualnej, według której depozyt mógł być zbiorową ofiarą złożoną w miejscu szczególnym. Hipotezę tę przywołuje również Frome Museum, wskazując na podmokły teren i bliskość dawnego źródła.

Z naukowego punktu widzenia kluczowe jest jednak odróżnienie hipotezy o wspólnotowym charakterze depozytu od twierdzenia, że monety dodawano sukcesywnie przez wiele lat do już zakopanego naczynia. Choć materiały źródłowe sugerują długotrwały proces akumulacji ofiar, analiza rozmieszczenia monet nie pozwala bez zastrzeżeń przyjąć takiej wersji. Zauważono bowiem, że najmłodsze monety znajdowały się również w środkowych partiach naczynia, co przemawia za jednorazowym zdarzeniem depozycyjnym lub krótką sekwencją czynności. Istotne może być też przypuszczenie, że naczynie wkopano przed jego całkowitym napełnieniem, gdyż przenoszenie tak wielkiej masy monet groziłoby uszkodzeniem ceramiki. Interpretacja rytualna pozostaje zatem możliwa, lecz nie wymaga przyjmowania modelu stopniowego wypełniania. Przeciwnie – wspólne zdeponowanie znacznych zasobów przez grupę uczestników w ramach jednego wydarzenia stanowi odrębny i metodologicznie spójny model wyjaśniający.

Rozróżnienie to ma zasadnicze znaczenie dla antropologii rytuału. Jeśli depozyt powstawał stopniowo, mógł być materialnym zapisem powtarzalnych praktyk religijnych służących cyklicznemu podtrzymywaniu relacji społecznych. Jeśli natomiast monety złożono podczas jednego wydarzenia, możemy mówić o rytuale szczególnym, związanym z jednorazowym aktem wspólnotowym. W obu przypadkach w grę wchodzą odmienne mechanizmy organizacji działania zbiorowego i symbolicznego wyłączania zasobów z obiegu.

Sam materiał archeologiczny nie pozwala jednak jednoznacznie ustalić uczestników ceremonii, jej przebiegu ani adresata ofiary. Interpretacja powinna zatem ograniczać się do elementów popartych kontekstem depozycji, chronologią i porównaniami. Rozbudowana narracja rytualna może być cenną hipotezą, lecz nie zastępuje dowodów niezbędnych do rekonstrukcji rzeczywistego zdarzenia historycznego.

Wielowymiarowość wartości: między rytuałem a dziedzictwem

Z perspektywy ekonomii antropologicznej szczególnie interesująca pozostaje możliwość celowego wyłączenia tak znacznej ilości monet z bieżącego obiegu. Jeżeli depozyt miał charakter wotywny, uczestnicy aktu mogli przekazywać przedmioty o istotnej wartości wymiennej w sposób nieprowadzący do ich bezpośredniego gospodarczego wykorzystania. Takie zachowanie nie musi być jednak rozumiane jako działanie sprzeczne z racjonalnością, gdyż kategorie racjonalności ekonomicznej zależą od celów i norm obowiązujących w danej społeczności.

W systemie, w którym zobowiązania wobec bóstw, przodków lub wspólnoty zajmowały centralne miejsce w organizacji życia społecznego, materialny koszt rytuału mógł być uzasadniony oczekiwanymi korzyściami symbolicznymi, religijnymi lub politycznymi. Tradycja antropologiczna rozwijana przez Maussa, Turnera i późniejszych badaczy rytuału dostarcza narzędzi pozwalających rozpoznawać takie mechanizmy, lecz nie upoważnia do ich automatycznego przypisywania każdemu wielkiemu depozytowi. Interpretacja zawsze wymaga konfrontacji konkurencyjnych wyjaśnień: od bezpieczeństwa majątku i gospodarki zasobami, po praktyki ofiarne czy okoliczności nadzwyczajne. Interpretacja rytualna nie wyklucza przy tym obecności motywacji gospodarczych i politycznych. W społeczeństwach antycznych praktyki religijne mogły służyć legitymizacji władzy, organizowaniu zobowiązań wspólnotowych i tworzeniu materialnych znaków przynależności. Znaczny depozyt monetarny mógł zatem posiadać wielowymiarowe znaczenie, którego nie da się sprowadzić wyłącznie do funkcji magazynowania zasobów ani do abstrakcyjnie rozumianego aktu religijnego. Jednocześnie sama możliwość istnienia wielu funkcji nie stanowi dowodu ich rzeczywistego współwystępowania.

Analiza archeologiczna powinna rozpoznawać, które wyjaśnienia pozostają zgodne z materiałem empirycznym, jakie dodatkowe świadectwa mogłyby je wzmocnić oraz gdzie przebiega granica dostępnej wiedzy. W przypadku Frome szczególnie ważne pozostaje zachowanie napięcia między interpretacją skarbu jako depozytu przeznaczonego do późniejszego odzyskania a możliwością jego trwałego, świadomego wyłączenia z obiegu. Rozstrzygnięcie nie wynika wyłącznie z rozmiarów naczynia ani liczby monet, lecz z całego zespołu przesłanek.

Skarb z Frome stanowi ponadto punkt wyjścia do refleksji nad relacją między odkryciem amatorskim a profesjonalną ochroną dziedzictwa. Odnalezienie go przez Dave'a Crispa wiązało się z decyzją o zgłoszeniu znaleziska odpowiednim instytucjom, co umożliwiło przeprowadzenie badań archeologicznych i zabezpieczenie depozytu w sposób pozwalający zachować istotne informacje o kontekście. Brytyjski rząd, informując o tym przypadku w 2010 roku, wskazywał na rolę lokalnego

przedstawiciela Portable Antiquities Scheme, który po otrzymaniu zgłoszenia doprowadził do zorganizowania właściwego postępowania archeologicznego. Z punktu widzenia ochrony dziedzictwa jest to interesujący przykład współdziałania obywatelskiej aktywności poszukiwawczej z instytucjonalną zdolnością do dokumentowania znalezisk o wyjątkowym znaczeniu. Nie oznacza to, że model ten całkowicie eliminuje ryzyko niszczenia kontekstu przez działalność amatorską, lecz pokazuje warunki, w których odkrycie może zostać przekształcone w wartościowy zasób naukowy.

Ostateczne losy skarbu obrazują również proces społecznego i prawnego przekształcania statusu przedmiotu archeologicznego. Po przeprowadzeniu procedur związanych z kwalifikacją znaleziska jako skarbu, zespół został wyceniony, a następnie pozyskany do zbiorów publicznych dzięki współpracy instytucji muzealnych, organizacji finansujących ochronę dziedzictwa i darczyńców. National Heritage Memorial Fund wskazuje, że wartość nabycia wyniosła 320 250 funtów, a środki przeznaczone na zabezpieczenie i konserwację umożliwiły pozostawienie zespołu w publicznej kolekcji związanej z regionem odkrycia.

W perspektywie ekonomii dóbr kultury proces ten pozwala prześledzić przejście od wartości kruszcowej i kolekcjonerskiej do wartości historycznej, muzealnej i edukacyjnej. Prawna oraz instytucjonalna organizacja przejęcia znaleziska do zbiorów publicznych stanowiła jednocześnie rozstrzygnięcie dotyczące sposobu gospodarowania dobrem o znaczeniu wykraczającym poza interes jego znalazcy i właściciela nieruchomości. W tym miejscu ujawnia się ważny problem aksjologiczny, który autor rozwija szerzej w części poświęconej prawnemu statusowi odkrytego skarbu. Znalezisko archeologiczne może posiadać określoną wartość rynkową, podlegającą wycenie i stanowiącą podstawę rozliczeń finansowych, lecz jego znaczenie poznawcze nie daje się automatycznie wyrazić w pieniądzu. Rynkowa wartość kolekcjonerska zależy między innymi od rzadkości egzemplarzy, stanu zachowania, popytu i ograniczeń podaży, podczas gdy wartość naukowa może wynikać z reprezentatywności zespołu, jakości dokumentacji, spójności chronologicznej i możliwości prowadzenia analiz porównawczych.

Z tego względu mechanizmy prawne i instytucjonalne powinny uwzględniać nie tylko interesy uczestników odkrycia, ale również znaczenie zachowania integralności zbioru i zapewnienia przyszłym badaczom dostępu do materiału. Skarb rozproszony pomiędzy licznych nabywców może zachować znaczną wartość kolekcjonerską, a jednocześnie utracić część możliwości badawczych wynikających z analizy całego zespołu. Nie oznacza to, że każda forma prywatnego posiadania zabytków jest sprzeczna z interesem publicznym, lecz wskazuje na konieczność odróżniania własności rzeczy od odpowiedzialności za zachowanie informacji o jej historycznym pochodzeniu.

Różnorodność materialna jako dowód na wielowymiarowość rzymskiej Brytanii

Porównanie skarbu z Frome i depozytu z Inchtuthil pozwala ukazać dwa odmienne modele relacji między państwem, gospodarką a praktykami deponowania przedmiotów. W pierwszym przypadku materiał numizmatyczny umożliwia analizę systemu pieniężnego, legitymizacji politycznej oraz praktyk akumulacji i możliwości rytualnego wyłączania wartości z obiegu. Drugi przypadek, w którym dominuje nagromadzenie żelaznych elementów konstrukcyjnych, ujawnia natomiast znaczenie logistyki wojskowej, organizacji produkcji i strategicznego zarządzania zasobami. Choć oba znaleziska mają charakter masowy, ich podobieństwo ilościowe nie oznacza zbieżności funkcjonalnej.

Właśnie dlatego archeologiczna klasyfikacja depozytów musi opierać się na wielowymiarowej analizie kontekstu – obejmującej właściwości materiałowe, chronologię, sposób umieszczenia przedmiotów oraz historyczne uwarunkowania ich powstania. Takie rozróżnienie jest kluczowe, gdyż ogranicza ryzyko przypisywania wszystkim skarbom jednej przyczyny i pozwala wykorzystać materialne świadectwa do rekonstrukcji odmiennych systemów działania społecznego. Rzymska Brytania jawi się zatem jako obszar współistnienia różnorodnych modeli organizacji gospodarczej i społecznej. Miasta kolonialne, garnizony legionowe, osady lokalne, gospodarstwa rolne i ośrodki rzemieślnicze uczestniczyły w strukturach wymiany i administracji o różnym stopniu integracji. Materiał archeologiczny nie pozwala przedstawiać prowincji jako jednolitego społeczeństwa funkcjonującego według identycznych wzorów kulturowych; dostępność dóbr, sposoby produkcji, praktyki religijne czy relacje z administracją mogły znacząco różnić się między regionami. Widać to szczególnie wyraźnie w zestawieniu monumentalnej infrastruktury Lindum, lokalnych struktur Horncastle, krótkotrwałego przedsięwzięcia wojskowego Inchtuthil oraz niezwykłego depozytu monetarnego z Frome.

Każde z tych stanowisk dostarcza innych informacji o funkcjonowaniu systemu imperialnego, a ich łączne rozpatrywanie pozwala uniknąć redukowania historii prowincji do jednego modelu romanizacji lub jednej dominującej funkcji politycznej. Współczesne badania nad rzymską Brytanią coraz częściej korzystają z podejść analizujących zróżnicowanie materialne w ramach wielopoziomowych systemów społecznych. Badania archeobotaniczne i archeozoologiczne umożliwiają rekonstrukcję sposobów gospodarowania zasobami żywnościowymi, analizy izotopowe dostarczają danych o diecie i mobilności ludzi, natomiast archeogenetyka pozwala badać aspekty pochodzenia biologicznego populacji. Zestawienie tych informacji z materiałem epigraficznym, numizmatycznym i architektonicznym zwiększa wiarygodność rekonstrukcji społecznej.

Jednocześnie konieczne pozostaje odróżnianie biologicznego pochodzenia od identyfikacji kulturowej i prawnej. Mieszkaniec rzymskiej Brytanii mógł mieć przodków z różnych regionów imperium, lecz jego język, status społeczny i poczucie przynależności nie musiały odpowiadać współczesnym kategoriom narodowym lub etnicznym. Analiza historycznej mobilności wymaga więc unikania anachronicznych utożsamień między genetyką a tożsamością społeczną. Podobnie badania materialnej codzienności pozwalają rozpoznawać złożone relacje między lokalnymi tradycjami a praktykami rozpowszechnianymi w ramach systemu imperialnego. Importowane naczynia mogły służyć do przygotowywania miejscowych potraw, elementy stroju łączyć odmienne konwencje kulturowe, a przedmioty religijne uczestniczyć w praktykach synkretycznych. Szczególnie istotne jest rozpoznanie lokalnych form adaptacji kultów, czego przykładem jest rzymsko-brytyjskie Aquae Sulis (dzisiejsze Bath), gdzie miejscowe tradycje religijne powiązano z rzymskim kultem Minerwy.

Nie należy jednak traktować tych zjawisk wyłącznie jako pokojowej i symetrycznej wymiany. Procesy adaptacji zachodziły w warunkach imperialnej dominacji, niosącej ze sobą przymus, nierówności i zróżnicowany dostęp do zasobów. Pojęcia synkretyzmu czy hybrydyzacji mają wartość analityczną tylko wtedy, gdy uwzględniają realne stosunki władzy, a nie zastępują ich abstrakcyjnym obrazem wzajemnego przenikania kultur.

Rzymskie instytucje prawne a materialna trwałość imperium

Z perspektywy historii prawa kluczowy staje się wpływ rzymskich instytucji na organizację życia prowincjonalnego. System prawny cesarstwa obejmował zróżnicowane kategorie statusu osobowego, stosunków własnościowych, zobowiązań oraz kompetencji organów administracyjnych. Nie wszyscy mieszkańcy prowincji posiadali identyczny zakres uprawnień, a rzymskie obywatelstwo ewoluowało, co doprowadziło do jego zasadniczego rozszerzenia w wyniku konstytucji Antoniniana z 212 roku n.e. Z punktu widzenia archeologii zmiany te ujawniają się pośrednio poprzez rozwój praktyk epigraficznych, organizację miast, sposoby uwierzytelniania dokumentów oraz materialne świadectwa stosunków gospodarczych.

Nie należy jednak utożsamiać obecności konkretnej dokumentacji z faktycznym zakresem ochrony prawnej wszystkich mieszkańców prowincji. Prawo funkcjonowało bowiem w złożonych relacjach z hierarchią społeczną, statusem majątkowym i praktykami administracyjnymi, których rekonstrukcja wymaga łączenia źródeł normatywnych z materiałem archeologicznym. Ważny element tej analizy stanowi problem własności i prawnego znaczenia rzeczy. Rzymska tradycja

jurydyczna wypracowała rozbudowane kategorie dotyczące posiadania, własności, nabywania praw i zobowiązań, które w późniejszych stuleciach kształtowały europejską kulturę prawną. Współczesne rozstrzyganie statusu zabytków z epoki rzymskiej nie może się jednak opierać na prostym stosowaniu antycznych konstrukcji prawnych. Znalezisko wydobyte w XXI wieku podlega aktualnym przepisom dotyczącym ochrony dziedzictwa, własności i procedur zgłaszania odkryć. Choć znajomość prawa rzymskiego jest niezbędna do rekonstrukcji dawnych stosunków społecznych, nie przesądza ona o obecnych uprawnieniach znalazcy, właściciela gruntu czy państwa. Rozróżnienie to będzie miało zasadnicze znaczenie w dalszej części artykułu, poświęconej porównaniu współczesnych modeli prawnej kwalifikacji skarbów archeologicznych.

Interdyscyplinarna analiza rzymskiej Brytanii pozwala również dostrzec relację między materialną trwałością imperium a przemijaniem jego instytucji politycznych. Drogi, fortyfikacje, budynki publiczne i infrastruktura mogły pozostawać w użytku lub wpływać na organizację przestrzeni długo po ustaniu bezpośredniej kontroli administracji rzymskiej. Nie oznacza to jednak automatycznej ciągłości wszystkich instytucji, które pierwotnie nadały tym obiektom funkcję. Budynek administracyjny mógł stać się przestrzenią mieszkalną, dawna droga wojskowa mogła nadal służyć lokalnej komunikacji, a elementy architektury mogły zostać wykorzystane jako materiał budowlany w nowych konstrukcjach.

Zatem koniec rzymskiej administracji nie musi oznaczać gwałtownego zaniku wszystkich materialnych przejawów wcześniejszej cywilizacji. Archeologia pozwala badać stopniowość i regionalne zróżnicowanie tych procesów, rekonstruując przemiany funkcjonalne na podstawie nawarstwień, form użytkowania przedmiotów i zmian w organizacji osadnictwa. W historiografii późnego antyku kluczowy staje się zatem problem interpretowania przemian IV i V wieku n.e. jako kryzysu, transformacji lub zróżnicowanej kombinacji obu tych procesów.

Transformacja rzymskiej Brytanii jako proces rozciągnięty i zróżnicowany regionalnie

Wycofywanie się rzymskiej administracji i reorganizacja obecności wojskowej zmieniały warunki funkcjonowania miast, obieg pieniężny oraz systemy zaopatrzenia, choć skala tych zmian nie była jednolita w całej Brytanii. W niektórych regionach ograniczano produkcję rzemieślniczą i intensywność wymiany, podczas gdy w innych praktyki gospodarcze i społeczne zachowywały ciągłość lub przyjmowały nowe formy organizacyjne.

Archeologia nie uzasadnia zatem traktowania roku ok. 410 n.e. jako uniwersalnej granicy, po której wszystkie rzymskie instytucje i technologie miałyby natychmiast zniknąć. Data ta służy raczej jako konwencjonalny punkt odniesienia dla końca rzymskiej administracji w Brytanii; rzeczywisty proces transformacji rozciągał się na dłuższy okres i przybierał różne formy regionalne. Szczególną rolę w badaniu tych przemian odgrywa materiał numizmatyczny, gdyż zmiany w emisji i obiegu monet wskazują na przekształcenia relacji między prowincją a systemem imperialnym. W przypadku późnorzymskiej Brytanii kluczowe jest rozróżnienie między ustaniem regularnych dostaw nowych monet a całkowitym zanikiem praktyk posługiwania się starszymi egzemplarzami. Monety mogły zachowywać wartość materiałową, być przechowywane, wtórnie wykorzystywane lub uczestniczyć w nowych sposobach wymiany, choć nie należy zakładać, że funkcjonowały wówczas według niezmienionych zasad rzymskiego systemu monetarnego. Podobnie obecność pojedynczych monet późnorzymskich w kontekstach wczesnośredniowiecznych nie musi świadczyć o bezpośredniej kontynuacji antycznego mennictwa; może ona wynikać z wtórnego użytkowania, przemieszczania starszego materiału lub innych procesów depozycyjnych.

Właściwa interpretacja wymaga zatem szczegółowej analizy kontekstu stratygraficznego i charakterystyki całego zespołu znalezisk. Z perspektywy historii gospodarczej równie istotna jest zmienność produkcji ceramicznej. Rozbudowane systemy wytwórczości rzymskiej, oparte na wyspecjalizowanych warsztatach i dalekosiężnej dystrybucji, ulegały ograniczeniu lub przekształceniom w obliczu spadku zapotrzebowania instytucjonalnego i zmian w organizacji wymiany. Jednak zanik określonych kategorii ceramiki importowanej nie oznacza automatycznie końca produkcji naczyń – miejscowe społeczności mogły rozwijać inne techniki wytwórcze i wykorzystywać odmienne materiały.

W archeologii przełomu późnego antyku i wczesnego średniowiecza kluczowe jest zatem odróżnienie zmian w strukturze zachowanego materiału od rzeczywistego ograniczenia złożoności życia społecznego. Niektóre kategorie przedmiotów mogą być słabiej reprezentowane w zapisie archeologicznym, ponieważ wykonywano je z materiałów mniej trwałych lub użytkowano w sposób, który rzadziej prowadził do powstania rozpoznawalnych depozytów.

Materialne ślady jako nośniki pamięci kulturowej

Historia technologii powinna uwzględniać nie tylko pojawianie się nowych rozwiązań, ale także ewolucję relacji między surowcami a praktykami produkcyjnymi. Przemiany późnorzymskiej Brytanii należy ponadto rozpatrywać w kontekście szerszych procesów politycznych i demograficznych zachodzących w północno-zachodniej Europie. Migracje, kontakty handlowe,

zmiany struktur militarnych czy powstawanie nowych ośrodków władzy nie były procesami całkowicie odrębnymi od wcześniejszej historii prowincji. Społeczności funkcjonujące po ustaniu rzymskiej administracji dziedziczyły określony krajobraz materialny, którego elementy mogły nadal wykorzystywać, przekształcać lub reinterpretować. Dzięki temu archeologia umożliwia analizowanie ciągłości historycznej bez konieczności zakładania ciągłości politycznej i etnicznej.

Miejsce użytkowane w okresie rzymskim mogło zachowywać swoją istotność również w następnych stuleciach, choć jego społeczne znaczenie mogło ulec zasadniczej zmianie. Analogicznie przedmiot rzymski odnaleziony w późniejszym kontekście nie musi świadczyć o zachowaniu pierwotnej funkcji – mógł zostać bowiem wykorzystany jako surowiec, ozdoba, pamiątka lub obiekt o nowym znaczeniu symbolicznym.

W tym punkcie użyteczna okazuje się teoria pamięci kulturowej, rozwijana w humanistyce między innymi przez Jana Assmanna. Materialne pozostałości dawnych społeczeństw uczestniczą w procesach kształtowania pamięci zbiorowej, jednak ich sens zależy od społecznych praktyk interpretowania i przekazywania wiedzy o przeszłości. W przypadku rzymskiej Brytanii monumentalne ruiny, dawne drogi i przedmioty użytkowe mogły funkcjonować w późniejszych tradycjach jako ślady świata poprzedników, którego rzeczywista historia pozostawała częściowo zapomniana lub podlegała przekształceniom narracyjnym. Współczesne odkrycia detektorystyczne dostarczają zatem danych nie tylko o pierwotnym okresie użytkowania artefaktów, ale także o ich późniejszych biografiach i sposobach włączania w nowe systemy kulturowe. Właściwa analiza wymaga jednak rozróżnienia między znaczeniem przypisywanym rzeczy w momencie jej powstania a sensami pojawiającymi się w kolejnych okresach historycznych. Pozwala to na zestawienie rzymskiej kultury materialnej z problematyką współczesnych instytucji publicznych i gospodarczych. Rzymskie drogi, system monetarny, infrastruktura wojskowa i rozwój miast stanowią bowiem historyczne przykłady tworzenia rozbudowanych systemów koordynacji społecznej, których funkcjonowanie wymagało inwestycji, norm, kompetencji organizacyjnych oraz zdolności egzekwowania zobowiązań. Nie oznacza to jednak, że instytucje antyczne stanowią bezpośrednie modele dla współczesnego państwa, rynku czy organizacji gospodarczej.

Materialne ślady jako zapis relacji społecznych

Ich analiza ma wartość porównawczą przede wszystkim dlatego, że pozwala rozpoznawać trwałe kategorie problemów społecznych: zarządzanie zasobami, organizację infrastruktury, finansowanie instytucji, utrzymywanie porządku prawnego oraz rozstrzyganie konfliktów interesów. Historyczna odmienność rzymskich rozwiązań umożliwia jednocześnie zakwestionowanie przekonania, że

współczesne formy organizacji państwa i gospodarki są jedynymi możliwymi odpowiedziami na te wyzwania. Istotne staje się tu rozróżnienie między skutecznością organizacyjną imperium a moralną oceną sposobów jej osiągania. Rzymskie państwo wykazywało ogromną zdolność do mobilizowania zasobów, budowania infrastruktury i utrzymywania instytucji na rozległych terytoriach, lecz jego funkcjonowanie nierozerwalnie wiązało się z przemocą militarną, podporządkowaniem ludności i nierównym rozdziałem praw. Nie ma zatem podstaw do utożsamiania rozwoju technologii i administracji z automatycznym postępem w zakresie wolności, godności czy sprawiedliwości społecznej.

Ocena dziedzictwa rzymskiego wymaga więc oddzielenia analizy osiągnięć organizacyjnych od normatywnego wartościowania struktur władzy. Współczesny badacz może doceniać rzymską inżynierię, urbanistykę i kulturę prawną, nie pomijając przy tym kosztów społecznych imperialnej ekspansji. Taka refleksja historyczna pozwala unikać zarówno bezkrytycznej idealizacji antyku, jak i uproszczonego redukowania jego dorobku do systemu militarnej dominacji. Przyjęcie tej perspektywy prowadzi do wniosku, że rzymska Brytania nie jest jedynie obszarem, na którym odnajduje się liczne przedmioty pochodzenia antycznego, lecz wyjątkowo bogatym polem badania relacji między materialnymi warunkami życia a organizacją społeczeństwa. Moneta pozwala analizować instytucje pieniężne i sposoby legitymizowania władzy, gwóźdź ujawnia zależności produkcyjne i logistyczne, fragment ceramiki dostarcza informacji o gospodarstwie domowym i rzemiośle, a ruiny fortyfikacji pozwalają rozpoznawać zmienność strategii militarnej. Żaden z tych przedmiotów nie stanowi jednak samodzielnego i kompletnego świadectwa dawnych procesów.

Ich wartość poznawcza wynika z możliwości integrowania danych materiałowych, przestrzennych, chronologicznych i historycznych w spójne, krytycznie weryfikowalne modele interpretacyjne. Szczególnie doniosłą rolę w tym procesie może odgrywać odpowiedzialna detektorystyka, o ile jej rezultaty są poddawane profesjonalnej dokumentacji i włączane do szerszych programów badań archeologicznych. Drobne znaleziska metalowe z terenów rolniczych mogą pomóc w rozpoznawaniu przestrzennego rozmieszczenia działalności gospodarczej, lokalnych sieci osadniczych oraz chronologii użytkowania danych obszarów. Jednocześnie konieczne pozostaje uwzględnienie ograniczeń wynikających z selektywnej wykrywalności metali, nierównomiernej intensywności prospekcji oraz ryzyka wtórnego przemieszczania przedmiotów. Właściwe wykorzystanie takich danych wymaga nie tylko rozwoju systemów rejestracyjnych, ale i kształtowania kultury naukowej, w której poszukiwacz rozumie znaczenie zachowania kontekstu, a instytucje badawcze potrafią efektywnie korzystać z informacji pochodzących spoza tradycyjnych wykopalisk. Dopiero w takich warunkach indywidualne odkrycia stają się elementami zbiorowego zasobu wiedzy historycznej. Rzymska Brytania dostarcza wyrazistego potwierdzenia, że historia

materialna nie jest wyłącznie historią rzeczy, lecz przede wszystkim historią relacji społecznych, które umożliwiły ich powstanie, użytkowanie, przemieszczanie i zdeponowanie.

Materialne dziedzictwo Rzymu jako fundament transformacji kulturowej

Wytworzenie gwoździa wymagało surowca i pracy; służył on budowie infrastruktury wojskowej, a jego późniejsze ukrycie mogło być wynikiem konkretnej decyzji strategicznej. Moneta z kolei powstawała w ramach systemu mennictwa, uczestniczyła w relacjach wymiany i zobowiązań, by ostatecznie stać się częścią praktyki ukrywania majątku lub ofiarowania.

Fragment naczynia ceramicznego zachowywał ślady kompetencji garncarskich, lecz jego obecność w konkretnym gospodarstwie świadczyła również o systemie produkcji, dystrybucji i konsumpcji. Każdy z tych przedmiotów posiadał zatem własną biografię, której rekonstrukcja wymaga łączenia mikrohistorii z analizą struktur gospodarczych i politycznych.

Z perspektywy długiego trwania dziejowego najważniejszą konsekwencją rzymskiej obecności na Wyspach Brytyjskich nie było samo pozostawienie rozbudowanego zasobu monumentalnych budowli i metalowych artefaktów, lecz przekształcenie organizacji przestrzeni, gospodarki i praktyk społecznych, których materialne świadectwa oddziaływały na kolejne pokolenia. Rozwój miast, infrastruktury komunikacyjnej, wyspecjalizowanych warsztatów i systemów monetarnych pozostawił ślady wykraczające poza chronologiczne granice panowania rzymskiego. Jednocześnie późniejsze społeczności nie były biernymi spadkobiercami tych struktur – mogły je wykorzystywać, przekształcać, porzucać lub nadawać im nowe znaczenia, odpowiadające odmiennym warunkom politycznym i kulturowym.

Właśnie dlatego analiza materialnych pozostałości okresu rzymskiego prowadzi bezpośrednio do problematyki wczesnego średniowiecza. Kluczowe stają się tu pytania o ciągłość osadnictwa, przekształcanie systemów gospodarczych, migracje i rozwój nowych form tożsamości. Przejście to wymaga porzucenia uproszczonej wizji historycznej, według której kres administracji rzymskiej oznaczał automatycznie początek epoki pozbawionej wcześniejszych kompetencji technologicznych i instytucjonalnych. Materiał archeologiczny wskazuje raczej na złożoność procesów transformacyjnych, obejmujących zarówno rzeczywiste zerwania, jak i różnorodne formy kontynuacji. Wczesnośredniowieczne społeczności Brytanii funkcjonowały w krajobrazie zawierającym materialne pozostałości świata rzymskiego, choć ich relacje z tym dziedzictwem były zróżnicowane regionalnie i społecznie. Rozwój nowych praktyk pogrzebowych, ozdób, systemów

wymiany i tradycji mennictwa należy zatem analizować nie jako prostą negację antyku, lecz jako część długotrwałego procesu rekonfiguracji stosunków społecznych.

> Ostatecznie rzymska Brytania uczy nas, że materialna trwałość imperium nie jest tożsama z trwałością jego instytucji politycznych. Pozostawione ruiny i artefakty przestały być narzędziami administracji, a stały się nośnikami pamięci kulturowej, którą kolejne pokolenia reinterpretowały na własne potrzeby. Czy zatem to, co odnajdujemy w ziemi, jest zapisem świata, który minął, czy raczej fundamentem, na którym – często nieświadomie – budujemy naszą współczesną tożsamość?

Inspiracje

[1]

"Things We Found in the Ground" Ellie Bruce

Sourcebooks, Inc. | ISBN: 9781464241833

Eleanor „Ellie” Bruce (ur. ok. 1999 r.) jest brytyjską pisarką, poszukiwaczką wykrywaczy metali i popularyzatorką historii, mieszkającą w Lincolnshire w Anglii. Najbardziej znana jest jako współzałożycielka Roman Found, inicjatywy edukacyjnej z zakresu mediów cyfrowych i dziedzictwa kulturowego, stworzonej wraz z kuzynką Lucillą „Lucie” Gray. Za pośrednictwem platformy dzielą się odkryciami zdobytymi podczas poszukiwań wykrywaczy metali, promując jednocześnie odpowiedzialną i etyczną pracę amatorską w terenie. Bruce aktywnie rejestruje odzyskane zabytki w ramach programu Portable Antiquities Scheme (Przenośne Zabytki) British Museum, przyczyniając się do ochrony i dokumentacji regionalnego brytyjskiego dziedzictwa materialnego. Oprócz tworzenia cyfrowych treści edukacyjnych, jej działalność publicystyczna obejmuje wykłady muzealne, występy na festiwalach kulturalnych oraz artykuły w mediach krajowych, takich jak BBC Breakfast, ITV i The Guardian. Zadebiutowała jako autorka w 2026 roku, wydając książkę z pamiętnikiem i historią materiałów „Things We Found in the Ground”.

Eleanor 'Ellie' Bruce (born c. 1999) is a British author, metal detectorist, and public history communicator based in Lincolnshire, England. She is best known as the co-founder of Roman Found, a digital media and heritage education initiative created alongside her cousin Lucilla 'Lucie' Gray. Through the platform, they share discoveries from metal detecting while promoting responsible, ethical amateur fieldwork. Bruce actively records recovered historical artifacts through the British Museum's Portable Antiquities Scheme, contributing to the preservation and documentation of regional British material heritage. In addition to creating digital educational content, her public outreach includes museum lectures, appearances at cultural festivals, and features across national media outlets such as BBC Breakfast, ITV, and The Guardian. She debuted as an author with the 2026 memoir and material history book Things We Found in the Ground.

Roman Found

Literatura uzupełniająca

Książki

Książki autorów przywoływanych i literatura pokrewna:

[1] "Das kulturelle Gedächtnis Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen"

Jan Assmann

C.H.Beck | ISBN: 9783406703409

[2] "Egypt: theologie a zbožnost rané civilizace"

Jan Assmann

ISBN: 9788072980529

[3] "Monarchische Herrschaft im Altertum"

Jan Assmann

Walter de Gruyter GmbH & Co KG | ISBN: 9783110461794

[4] "Iron Age and Roman Coin Hoards in Britain"

Roger Bland, Adrian Chadwick, Colin Haselgrove, David Mattingly

2020 | Oxbow Books | ISBN: 9781785708589

[5] "Coin Hoards and Hoarding in Roman Britain Ad 43 - C498"

Roger Bland

2000 | Spink Books | ISBN: 9781907427794

[6] "The Frome Hoard"

Sam Moorhead, Anna Booth, Roger Bland

2010 | ISBN: 9780714123349

Artykuły naukowe

Prace autorów przywoływanych w tekście:

[1] "Communicative and Cultural Memory"

Jan Assmann

2011 | Knowledge and Space | DOI: 10.1007/978-90-481-8945-8_2

Źródło

[2] "Globalization, Universalism, and the Erosion of Cultural Memory"

Jan Assmann

2010 | Memory in a Global Age | DOI: 10.1057/9780230283367_7

Źródło

[3] **"Cultural Memory and the Myth of the Axial Age"**

JAN ASSMANN

2012 | The Axial Age and Its Consequences | DOI: 10.2307/j.ctt2jbs61.18

Źródło

[4] **"15 Cultural Memory and the Myth of the Axial Age"**

Jan Assmann

2012 | The Axial Age and Its Consequences | DOI: 10.4159/harvard.9780674067400.c15

Źródło

Treść tworzy Fundacja Dobre Państwo.
Redaguje i publikuje APA ONE, autorski system redakcyjny Fundacji oparty na AI.
APA ONE Publishing System
Fundacja Dobre Państwo © 2026
Article ID: 03f07763-985a-418d-beb1-dd70e62fd3fe